

Літаратура

1. Алимпиева, Р. В. Семантическая структура слова белый / Р. В. Алимпиева // Вопросы семантики. – Л., 1976. – Вып. 2. – С. 13-25.
2. Быкаў, В. Выбраныя творы ў двух тамах. Том 1. Аповесці / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1974. – 498 с.
3. Васильев, Б. Л. А зори здесь тихие...; Не стреляйте в белых лебедях; В списках не значился / Б. Л. Васильев. – М.: Правда, 1978. – 496 с.
4. Вярцінскі, А. Хлопчык глядзіць...: Выбр. вершы і паэмы / А. Вярцінскі. – Мінск: Маст. літ., 1992. – 318 с.
5. Вярцінскі, А. Час першых зорак. Вершы / А. Вярцінскі. – Мінск: Маст. літ., 1976. – 112 с.
6. Гоголь, Н. В. Вечера на хуторе близ Диканьки / Н. В. Гоголь. – Мінск, 1974
7. Дранько-Майсюк, Л. Гаспода (выбранае) / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск: Маст. літ., 1998. – 384 с.
8. Народная лирика Витебского Поозерья; антология / редактор-составитель В. Н. Поклонская. – Витебск: Издательство УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. – 256 с.
9. Яньшин, П. В. Введение в психосемантику цвета. Учебное пособие / П. В. Яньшин. – Самара: Изд-во СамГПУ, 2001. – 189 с.

В. Р. Слівец

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна
УДК 811.161.3'373.2:821.161.3

АНТРАПОНІМЫ Ў АНАМАСТЫКОНЕ МАЛОЙ РАДЗІМЫ МІКОЛЫ МЯТЛІЦКАГА⁴

Ключавыя словы: анамастыкон, антрапонім, малая радзіма, прататып, пратонім.

У артыкуле аналізуецца роля антрапанімікону ў рэалізацыі ідэйна-мастацкай задумы літаратурнага твора. На прыкладзе паэтычнага дыскурсу Міколы Мятліцкага раскрываецца значэнне такіх уласных імён у стварэнні вобраза малой радзімы. Разгледжана сістэма рэальных антрапонімаў, іх структурна-семантычныя і функцыянальныя асаблівасці.

⁴ Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў па дагаворы № Г24М-047 ад 02.05.2024.

ANTHROPONYMS IN THE ONAMASTIC SYSTEM OF THE SMALL HOMELAND OF MYKOLA MYTLITSKY

Key words: onomastic system, anthroponym, small homeland, prototype, protonym.

The article analyzes the role of anthroponym system in the implementation of the ideological and artistic idea of a literary work. The significance of such proper names in creating the image of a small homeland is revealed on the example of Mykola Myatlitski's poetic discourse. The system of real anthroponyms, their structural-semantic and functional features is considered.

Мікола Мятліцкі належыць да кола тых мастакоў слова, асобу, талент і характар творчасці якога, жывілі малая радзіма, яе культурныя традыцыі, мінулае і сучаснае, прырода, людзі, іх лёсы і паўсядзённы клопат. Малая радзіма паэта вызначыла яго шлях у жыцці, творчую індывідуальнасць, матывы і вобразы лірыкі, нягледзячы на тое, што “ні таго кутка (спляжыла меліярацыя), ні той вёскі (сцёр з твару зямлі Чарнобыль) ужо няма ў жывых. А гэта – чуты душою свет, адкрыты ён на ўсіх зямных шырэчах, той вядомы табе аднаму абсяг, на якім і ўскрык першы, і крок першы” [2, с. 283].

Нарадзіўся Мікола Міхайлавіч у 1954 годзе ў вёсцы Бабчын Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці, якая, як і многія іншыя куткі прыпяцкага Палесся, пацярпела ад чарнобыльскай катастрофы. Вёска трапіла ў зону адчужэння, а ў 2011 годзе ўвогуле была ліквідавана. Пераселеным у незабруджаныя радыяцыяй рэгіёны бабчынцам не суджана было вярнуцца дадому, хіба што на могілкі – каб знайсці тут свой апошні спачын. Па словах М. Мятліцкага, “многія з параскіданых па ўсім свеце аднавяскоўцаў пажадалі, каб іх пахавалі на бабчынскіх могілках. Як не штогод паяўляюцца тут свежыя надмагільныя груды. Дазіметр паказвае на іх радыяцыю ў дзесяткі разоў меншую” [2, с. 292].

У адным з інтэрв’ю на пытанне “А чым для вас была і засталася Хойнікшчына?” М. Мятліцкі адказваў: “Гэта малая радзіма. Як сказаў Барыс Сачанка: – «Гэта зямля застанеца зямлёй маіх продкаў», якія сышлі з родных мясцін не па ўласным жаданні. Многіх ужо няма сярод нас, але ж яны жывуць у маёй памяці” [7]. Сапраўднай данінай памяці, помнікам роднаму Бабчыну і сваім землякам сталі вершы паэта, у якіх ён увекавечыў іх імёны.

Анамастыкон твораў М. Мятліцкага ўключае цэлую галерэю імён-пратонімаў, за якімі стаяць рэальныя постаці, самабытныя вобразы,

складаныя лёсы аднавяскоўцаў і сваякоў. Сярод мужчынскіх гэта *Антось, Біран, Валодзя, Восіп, Дзям'ян, Дорка, Дубак, Кез, Кузьма, Лаўрэй / Лаўрэйка, Леўка, Мікалай, Міхал, Павел, Раман, Раменны, Рыгор / Рыгорка, Трахім, Уладак, Флюр, Хведар, Шурык, Юзік, Якуб, Яўхім*. Мужчынскі антрапанімікон прадстаўлены аднакампанентнымі антрапаформуламі, пабудаванымі пераважна па мадэлях “асабовае імя” і “мянушка”. Прычым асабовыя імёны найчасцей ужываюцца аўтарам ў іхнацыянальна адметных варыянтах і дэманструюць фанетычна-марфалагічныя асаблівасці моўнага асяроддзя: *Антось* ← *Антон*, *Восіп* ← *Іосіф*, *Лаўрэй* ← *Лаўрэнцій*, *Міхал* ← *Міхаіл*, *Рыгор* ← *Грыгорый*, *Трахім* ← *Трафім*, *Хведар* ← *Фёдар* і інш.: ...*У пустым акне магазіна / убачылася мне / тая чарга, / і з яе гулу / вырваўся голас старога Хведара, / мала кім тады ўчуты: / “Нелады ета!..”* [5, с. 141]; *Міхал* *упраўна вершыць копы, / Трахім* *дзярэ бухматы мох* [4, с. 96].

Выкарыстанне гіпакарыстычных форм намінацый падкрэслівае іх прыналежнасць да размоўна-побытавага маўлення. Квалітатыўныя формы тыпу *Шурык, Юзік, Лаўрэйка, Рыгорка* адзначаны суб’ектыўна-ацэначным значэннем: *Трызніла ноч: – Лаўрэйка... / Ды не вярнуўся ён* [6, с. 32]; – *Ой не цалуй, Рыгорка, / Кружыцца галава...* [6, с. 33]; *І Шурык-баламут умёр у год, / Якраз калі надарыўся Чарнобыль...* [6, с. 179]. Гэта ж датычыцца і жаночых імён.

Жаночы антрапанімікон таксама адрозніваецца сваёй разнастайнасцю: *Адарка, Адэля, Алёнушка, Анюта, Ахрэміха, Аксіння, Антося, Вара, Вера, Гэля / Гэлька, Ёўга, Залатая, Ільвоўна, Ірынка, Клава / Клавачка, Лідка, Мася, Міхаліна, Нюра, Садаўшчанка, Святлана, Соня, Стройна, Сцепа, Тэкля, Франя, Ядзя / Ядзюня, Яніха, Яня*. Як і мужчынскім, жаночым імёнам характэрны нацыянальна маркіраваныя варыянты, ужытыя ў гіпакарыстычнай форме, напрыклад, *Адарка* ← *Дар’я*, *Антося* ← *Антаніна*, *Ёўга* ← *Яўгенія*, *Тэкля* ← *Фёкла* і г. д., засведчаны таксама дэмінуватыўныя намінацыі: *Каханьня бурыштынным віном / Захмелена статная Клавачка* [4, с. 101]; *Будзеш, любая Ядзюня, / Жытку цэлу баляваць* [4, с. 230]; *І светла, бы ўнучка Алёнушка жытам, / Услед за жанчынай ступае надзея* [5, с. 252].

Найменні-андронімы тыпу *Ахрэміха, Яніха* адлюстроўваюць беларускую назывную традыцыю (пераважна ў народна-дыялектным маўленні). Такія спецыфічныя генесіянімічныя мянушкі-празванні жанчын, утвораныя ад імён мужоў, у народным асяроддзі ўказваюць на іх статус у сям’і і грамадстве (ускосна – на ўзрост): *І вось прад імі на акругу-вуліцу / Частушку хлётка галасок вядзе / Пра тое, як Ахрэміха цыбуліцу / Пасеяла нядаўна на градзе* [4, с. 102]; *Аерам уславы падворак. / Вечар... Мігценне зорак... / І Яніха на падворку / З Богам вядзе гаворку. / Сёмуха!* [6, с. 120–121]. Часам асабістае імя жанчыны мала хто помніў: яно быццам саступала месца імені і памяці пра яе мужа. Так, у аўтабіяграфіі М. Мятліцкі пісаў: “Усе равесніцы майго дзеда – удовы. І памяць пра іхніх

забітых мужоў засталася толькі ў іх вясковых прозвішчах – Іваніха, Пеціха, Касцеіха, Ахрэміха, Сідарыха, Ігнаціха, Сяменіха, Аўдзеіха... (Гэта з маёй вуліцы. Адна толькі суседка Якубіха дачакалася з фронту свайго мужа каваля)” [2, с. 286].

Створаныя М. Мятліцкім вобразы бабчынцаў адрозніваюцца сваёй натуральнасцю і шчырасцю. Аўтар не схільны да іх “прыхарошвання” ці рамантызацыі, аб’ектыўна ацэньвае як годнасць, так і загану сваіх аднавяскоўцаў, праўдзіва адлюстроўвае перыпетыі іх жыццёвых шляхоў: *Нібыта вылезла са склепа – / Забылі, што й слыве жывой, – / У радзе першым баба **Сцепа** / Бліскача пасмаю сівой* [4, с. 116]; *Вунь у **Нюры** – у акенцы-светліне – / Узлягае ў ложку п’яны **Кез*** [4, с. 149]; *Як атрутная паганка, / Доля-згубніца ў яе. / Вып’е чарку **Садаўшчанка**, / Горка, смутна запяе* [4, с. 233]; *Яны сердавалі паміж сабой здаўна, / **Біран** і **Вара**, / а тут, каля студні, / ніколі не зачэпіліся словам* [5, с. 140].

Ступень сваяцтва, род дзейнасці, узрост герояў у некаторых выпадках абазначаюцца пры дапамозе апелятываў-назоўнікаў ці субстантывавальных прыметнікаў, якія знаходзяцца ў прэпазіцыі (радзей – у постпазіцыі) да антрапонімаў: *Цішынёю завейных зім / За прыгорбленымі стагамі / Курыць люльку мой **дзед Яўхім**, / Месяць снежны крупчак нагамі* [6, с. 81]; – *Бачыце, ўздумала! О-го-го-го! – / Дзверы рыпуча гундосяць. / То зазлавала суседа майго / Хата, **цеслі Антося*** [6, с. 193]; *...І мая свечка, / Пусціўшы “бараду” парафіну, / Варушыць на сценах / Водсветы памяці: / То быццам бацькавы плечы, / То пасма **бабулі Антосі**, / То матчын локаць...* [5, с. 130]; *Пад вечар **Ядзя, паіштарыха**, / Канверт ёй торкнула праз тын* [4, с. 218].

Частка антрапонімаў вынесена ў загалоўкі твораў: “Адэля”, “Аксіння”, “Антося”, “Дорка”, “Ёўга”, “Клава”, “Мася”, “Садаўшчанка”, “Стройная і Залатая”, “Уладак”, “Флор”, “Франя”, “Яніха” і інш. Паводле В. А. Кухарэнкі, загалоўкі-антрапонімы ўказваюць на вядучую тэму твора, а таму засяроджваюць увагу чытача на названым персанажы, ставячы яго ў цэнтр мастацкай рэчаіснасці твора, а гэта ў сваю чаргу садзейнічае ўспрыняццю яго ў якасці выразніка змястоўна-канцэптуальнай інфармацыі [3, с. 109]. Сапраўды, як вынікае з ідэйна-мастацкага зместу названых паэтычных твораў, аўтар такім чынам вылучыў асабіста значных для сябе асоб, якія паслужылі прататыпамі створаных літаратурных вобразаў, унікальнасць іх характараў і лёсаў: *Бабулю маю Аксінняй / У хойніцкай вёсцы звалі. // <...> Двойчы ў жыцці ўдавою / Аксіння была. / Хавала свайго Лаўрэя – / Плакала, як дзіцё. // <...> Аплакала і Рыгора – / Забрала яго вайна* [6, с. 32–33]; *Зачэпіш словам – люта гляне, / Бы камень коціцца з гары. / Жыве самотніцаю Франя / У цёмным свірне на двары. // <...> Яе пахваляць у старанні, / Цукерку торкнуць – і лады, / Бо памуціўся розум Франі / Яшчэ ў ваенныя гады* [6, с. 228].

У сувязі з тым, што творы М. Мятліцкага характарызуюцца выразным біяграфізмам, мянушкі, уведзеныя ім у мастацкі тэкст (*Біран, Кез, Залатая, Стройная* і інш.), губляюць свой традыцыйны ацэначны

характар (бо прычыны іх узнікнення паэтам не называюцца), а выкарыстоўваюцца выключна з функцыяй дакладнай ідэнтыфікацыі асобы: *Адкрыта сэрцу даль сяла, / Не здасца мне пустой: / Вось хата – Стройная жыла, / Вунь – прызба Залатой* [6, с. 188]; *Са мной латошыць Бабчына сады, / Хаваецца ад Бірана ў куратнік / Хаўруснік мой, татарскае арды / На вёску ўсю палескую аstatнік* [4, с. 104]. Па ўсім відаць, што аўтар, выкарыстоўваючы рэальныя імёны, імкнуўся зрабіць персанажаў сваіх паэтычных твораў пазнавальнымі, аднак для абмежаванай супольнасці чытачоў-рэцыпіентаў – для сваіх землякоў, аднавяскоўцаў. А гэта, на наш погляд, дае падставы разглядаць дадзеныя антрапонімы ў якасці аўта- ці нават соцыумна-прэцэдэнтных імён (паводле класіфікацыі Д. Б. Гудкова [1, с. 103]) або прыналежных да мікрагрупавога ўзроўню прэцэдэнтнасці (паводле падыходу Г. Г. Слышкіна [8, с. 30]).

Сярод імён землякоў-палешукоў М. Мятліцкага, што засведчаны ў яго вершах, нямала тых, якія можна кваліфікаваць як нацыянальна-прэцэдэнтныя, напрыклад, *Іван Мележ / І. П. Мележ / Іван Паўлавіч / Мележ, Барыс Сачанка, Іван Пятровіч Шамякін / Шамякін, Анатоль Грачанікаў / Анатоль Сямёнавіч, Яўгенія Янішчыц / Янішчыц / Жэня, Іван Пташнікаў / І. М. Пташнікаў / Іван Мікалаевіч: Спеўна ветру шумелася / На падлёце крыла. // На Палессе да Мележа / Нас дарога вяла* [6, с. 10]; *Іван Мікалаевіч, горкне ў губах маіх слова. // Грукае ў сэрца прагрэс. // Палессе... Бунтуюцца сокі вяснова. // Вы помніце лес? [6, с. 75]; Край палескі, стросшы пыл урану, / Жураўліна крылы распасцёр. // Анатоль Сямёнавіч, як рана / Вам падацца выпала да зор* [6, с. 164]. З названымі беларускімі мастакамі слова М. Мятліцкага яднала не толькі малая радзіма – Палессе, творчыя кантакты, але і шчырае сяброўства, якое вытрывала выпрабаванні рознымі нягодамі, нават Чарнобылем: “Прыгадваю, як 29 жніўня 1986 года стоячы на падворку маёй роднай хаты ў Бабчыне, трое нас – І. П. Шамякін, Б. І. Сачанка і я – паведамлілі суседзям-вяскоўцам, якія абступілі заездных гасцей, пачутае раніцай у Гомельскім абкаме: прынята рашэнне выселіць Бабчын” [2, с. 291]. У параўнанні з імёнамі аднавяскоўцаў паэта, імёны літаратараў перадаюцца іншымі антрапаформуламі і мадэлямі (“прозвішча”, “імя+патронім”, “імя+патронім+прозвішча”), што абумоўлена неабходнасцю ўзнаўлення адпаведнага мастацкага кантэксту. Выпадкі ўжывання поўных трохкампанентных формул імянавання, а таксама ініцыяльных форм сталі магчымы дзякуючы ўключэнню іх у загаловкі або эпіграфы-прысвячэнні, што не абмяжоўвала аўтара неабходнасцю прытрымлівацца вершавага памеру (напрыклад, “Памяці Івана Мележа”, “У бабчынскім лесе з Іванам Пташнікавым”, “Памяці Яўгеніі Янішчыц”).

Такім чынам, топас малой радзімы М. Мятліцкага ўключае даволі багатую сістэму антрапонімаў, што называюць рэальных асоб – сваякоў, сяброў і аднавяскоўцаў аўтара. Разнастайныя варыянты і формы антрапанімічных найменняў выкарыстоўваюцца ім у якасці моўна-стылістычных прыёмаў перадачы жывога гутарковага маўлення, стварэння

нацыянальнага і культурна-гістарычнага кантэксту, сапраўднага фону дзеяння, мастацкіх вобразаў, якія арганічна дапаўняюць стрыжнёвы, канцэптуальны вобраз яго творчасці – малой радзімы – палескага краю і роднай вёскі Бабчын.

Літаратура

1. Гудков, Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
2. З росных сцяжын : аўтабіяграфіі пісьменнікаў Беларусі / уклад. М. Мінзер. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2009. – 464 с.
3. Кухаренко, В. А. Интерпретация текста: Учеб пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Мятліцкі, М. Жыцця глыбінныя віры: Вершы і балады / М. Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 383 с.
5. Мятліцкі, М. Палескі смутак: Вершы і паэма / М. Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 287 с.
6. Мятліцкі, М. Цяпло буслінага крыла : палескія вершы / М. Мятліцкі. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2010. – 208 с.
7. “...Некаму ты ачужэлая зона, сэрцу майму – ты да скону Радзіма!” / Н. Канопліч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.mazyr.by/2018/04/nekamu-ty-achuzhelaya-zona-sercu-majmu-ty-da-skonu-radzima/>. – Дата доступу: 17.07.2024.
8. Слышкин, Г. Г. Лингвокультурные аспекты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 141 с.

Д. А. Юркойць

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

УДК 821.161.3:82.09

СІСТЭМНЫ ПАДЫХОД ДА ВЫВУЧЭННЯ ВОБРАЗА БУДУЧЫНІ Ў ПАЭЗІІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ (1921–1939)

Ключавыя словы: заходнебеларуская паэзія, літаратурны працэс, вобраз будучыні, сістэмны падыход, паэтычныя генерацыі, дынаміка, перыядычныя выданні, тэксталагічны аналіз.

Артыкул прысвечаны этапам і асаблівасцям даследавання вобраза будучыні ў заходнебеларускай паэзіі, якія забяспечаць сістэмны падыход. Адзначаецца, што ў якасці матэрыялаў могуць выступаць выключна першапублікацыі вершаў; аднак аналіз зменаў у пазнейшых версіях твораў, класіфікацыя правак дазваляць прасачыць адрознае ў створаных вобразах будучыні. Робіцца акцэнт на неабходнасці ў размежаванні паэтычных генерацый.